

Alfred Neumann, Vindobona. Die römische Vergangenheit Wiens. Geschichte, Erforschung, Funde. Hermann Böhlhaus Nachf., Wien-Köln-Graz 1972, vel. 8°, 180 str., 128 sl.

Pred seboj imamo prvo monografijo o Vindoboni izpod peresa prof. A. Neumanna, nekdanjega vodje arheološkega oddelka Zgodovinskega muzeja mesta Dunaja, v kateri so zbrani vsi podatki o izkopavanjih na področju mesta, dosedaj sicer dosegljivi le v obliki kratkih notic in poročil o izkopavanjih, objavljenih po različnih, pogosto tudi težko dostopnih revijah.

Kot je že iz podnaslova razvidno, je knjiga tematsko razdeljena na tri obsežna poglavja. V prvem poglavju opisuje avtor položaj Vindobone v širšem zgodovinskem okviru.

V drugem poglavju podaja zgodovino raziskovanj antičnega Dunaja, ki se začenjajo že v 16. stoletju, vendar do druge polovice 19. stoletja, ko šele lahko govorimo o prvih sistematičnih raziskovanjih, ne presežejo diletantsko ljubiteljskih poskusov izkopavanja, pa do časa po drugi svetovni vojni, ko se raziskovanja zaradi pozidanosti področja nekdanje Vindobone osredotočajo na vrednotenje do tedaj izkopanega materiala (v pripravi je korpus skulptur, katalog rimskih opek ter rimskih novcev).

Kratko poglavje je posvečeno izčrpnemu opisu sicer skromnih, a restavriranih ter obisku namenjenih ostankov antičnih stavb. V lični in zanimivi knjigi, ki sicer ne presega tudi širši javnosti namenjeni informacijski okvir, so izčrpno obdelane ob priliki novogradenj na raznih koncih mesta odkrite drobne najdbe, ki se danes hranijo v muzeju ali po zasebnih zbirkah ter so bogato zastopane v slikovnem delu knjige.

Peter Kos

Robert Göbl, Typologie und Chronologie der keltischen Münzprägung in Noricum. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften 113 = Veröffentlichungen der Numismatischen Kommission Band II. Wien 1973. 154 s., 50 tab., 2 zložljivi tabeli.

Odkar so bila napisana temeljna dela različnega poznavalca keltske numizmatike K. Pinka (*Keltisches Silbergeld in Noricum*, WPZ 24 [1937] 42—76; *Einführung in die keltische Münzkunde*, Arch. Austr. 6 [1950]; *Die keltischen Münzen vom Magdalensberg, Carinthia I* 148 [1958] 130—144) — da naštejemo le ona, ki obravnavajo probleme noriških kovov — je preteklo več desetletij, tekom katerih je marsikatera trditev pod težo novega materiala izgubila svojo veljavo, predvsem pa se je čutila potreba po novi, detajlnejši tipologiji.

Prav zato je tembolj razveseljivo, da imamo končno pred seboj delo, ki se podrobno loteva problemov noriškega kovništva, predvsem pa tipologije in relativne kronologije velikih noriških srebrnikov. Knjiga, ki je izšla kot druga izdaja leta 1970 ustanovljene Numizmatične komisije pri avstrijski Akademiji znanosti in katere avtor je prof. R. Göbl, Pinkov učenec in naslednik ter izredno delavni vodja te komisije, je zaradi problematike, katero obravnava, vredna, da si jo na tem mestu nekoliko pobliže ogledamo.

Göbl obravnava v knjigi le noriške keltske kove in to predvsem velike srebrnike, katere uvršča v nek relativno kronološki sistem na podlagi primerjave žigov, tehnike, katere osnova je ugotovitev, da je uporabnostna doba žigov za aver in rever različna, saj se žig za rever izrabljuje veliko preje kot žig za aver. Tako pride do kombinacije žigov — na enem averu se vežeta dva revera, od teh zadnji z drugim averom. Povsem s tehničnega gledišča je to razloženo v 2. poglavju (10—21). Za razliko od Pinka, ki je v že omenjenih delih noriške kove delil v starejšo skupino, kamor je uvrščal hrvaško-štajersko ter štajersko-kranjsko grupo, in mlajšo skupino, kamor je uvrstil koroško grupo, deli Göbl te kove le v zahodno in vzhodno noriško plast, katerih vsako deli v deset relativno-kronološko sledečih si stopenj; vsako deli glede na emisije še v podstopnje. Izgradnjo tega sistema, katero razlaga v tretjem poglavju (22—38) ter na obeh sinhronogramih na koncu knjige, povzemam le sumarno.

Osnovo zahodno-noriške plasti predstavljajo novci z Apolonovo glavo z dvovrstnim lovorovim vencem na averu ter jezdecem na

revertu, ki se nato tipološko podrobneje delijo. Ta plast se začenja šele v drugi stopnji z deblom A z novci tipa *Kugelreiter* (slovenjenje tega ni umestno), ki so delo tako imenovanega noriškega mojstra, verjetno potujočega pečetorezca, ki je deloval tako v Z kot v Noriku. Tem novcem sledi A 2, prvi novci z napisom TINCO, katerim sledi še v istem deblu kovanja novci z žigom A 3 kneza, oziroma kovničarja CONOV — COPPO. V deblu C se pojavijo novci z napisom VOKK, novci kneza, ki je verjetno identičen s Cezarjevimi *Voccio* (BG I 53, 4), važen in edini indic za absolutno kronologijo. Podoben aver uporabijo tudi za novce z napisom BOIO. Šele v mlajši stopnji zahodno noriškega kovanja, ki se začenja s V. stopnjo, lahko zanesljivo govorimo o treh ali štirih kovničarjih, oziroma knezih, za katere so istočasno kovali novce. Tako poznamo v deblu D novce z napisi COGESTLUS oziroma CONGES. A ter novce z napisi ELVIOMAR in ESCINGOMA, tem pa sledijo kovi z legendami ADNAMATI, NEMET, ATTA, SUICCA in E(D)CCAIO(S). V IX. stopnji se kovanje zahodno-noriških velikih srebrnikov konča. Kovanje vzhodno-noriških velikih srebrnikov z glavo Apolona z enovrstnim lovorovim diademom na averu ter konjem na revertu se začenja že v prvi stopnji z novci tipa Varaždin A, ki so prav tako delo noriškega mojstra, pri čemer prvotnega žiga za aver pri vzhodno-noriških kovih še ne poznamo. Tem sledijo novci tipa Varaždin B, Samobor A in B, Đurđevac, novci obraznega tipa, skupina novcev tipa prestasto uho A in B, zabrisan tip, novci debela očesni tip, razkuštran tip, nejasen tip ter skupina novcev, ki se natančneje ne dajo opredeliti in jih uvrščamo v skupino Samobor C.

V primerjavi z velikimi štebrniki se avtor le obrobno dotika problema malih srebrnikov (40 ss). Skoro vsem zahodno-noriškim velikim srebrnim serijam so že od druge stopnje naprej kovali odgovarjajoče male srebrnike, podobno odgovarjajo tudi nekaterim vzhodno-noriškim srebrnikom novci s konjički, do sedaj vsi enotno obravnavani kot Karlstein tip. Njegovo trditev, da so novci tipa Karlstein igrali na vzhodu isto vlogo kot novci tipa Magdalensberg na zahodu (47 s) je treba na podlagi novih najdb

novcev iz Celja korigirati v toliko, da ugotovitev za Karlstein tip vsaj pri današnjem stanju raziskav drži, medtem ko so novci tipa Magdalensberg enako zastopani tako na zahodu kot na vzhodu. Göbl je začutil potrebo po podrobnejši tipologiji novcev tipa Karlstein, vendar to problematiko pušča ob strani, saj se je je mogoče lotiti le ob zadostni množini materiala. Pač pa je skupaj s H. Bannertom (cf. FMRÖ MB) na osnovi novcev s Štalenskega vrha izdelal podrobno tipologijo za novce tipa Magdalensberg, katero tudi natančno razlaga v tekstu in na tabeli 47. Pri določanju novcev po tej tipologiji ugotovimo, da je le-ta prepodrobna, saj je določanje po njej izredno težavno in subjektivno in s tem izgublja svoj smisel — olajšati določanje novcev. V 5. poglavju (53—66), kjer so zbrani zaključki, ugotavlja na osnovi sistema kovništva, da je bil *regnum Noricum* skupnost več, in ne le enega, kneza (saj so na novih omenjene osebe gotovo voditelji keltske aristokracije), katerih vsak je koval svoje novce sprva v eni kovnici, ki se je nahajala verjetno na vzhodnem Koroškem (Štalenski vrh), kasneje pa v večih, katere skuša tudi locirati (Gurina, Teurnia, in Štalenski vrh v Z Noriku ter Celje, okolica Samobora in Đurđevca v V Noriku), za kar pa je potrebno več in boljših dokazov kot je le veliko število na takem mestu najdenih novcev. Prenizko Pinkovo kronologijo začetka kovanja noriških novcev postavlja nekoliko više — po letu 60 pr. n. št., kar je toliko bolj sprejemljivo, če novce VOKK res odgovarja Cezarjevemu Voccio. Za konec kovanja noriških velikih srebrnikov lahko le suponiramo leto 16/15 pr. n. št., ko Norik zavzamejo Rimljani, medtem ko so mali srebrniki v obtoku vsaj še do Klavdija. Slej ko prej pa ostaja absolutna kronologija še vedno precejšnja neznanka, saj bo končno rešitev — vsaj za konec kovanja noriških srebrnikov — dalo šele večje število zakladnih najdb, v katerih bodo zastopani tako keltski kot rimski novci.

V knjigi je potrjena pristnost danes sicer izgubljenega edinega zlatega noriškega staterja, najdenega v Tieschenu pri Radgoni (39 ss), dokončno pa je spoznan za ponaredek novce z legendo GESATORIX-ECRITUSIRUS (77 ss), s čimer odpadejo vse dosedanje inter-

pretacije tega novca ter domneve v zvezi s tem.

Dobrodošla dodatka v knjigi sta tudi pripevka H. Birkhana, ki lingvistično obdeluje legende na novcih (68—70) ter E. Webra, ki podaja epigrafske doprinose za noriška knežja imena (71—76). Zelo važen je tudi tipni katalog (82—114), ki s tehničnega vidika razlaga izdelavo in razvoj posameznih žigov ter je izredno koristen pri določanju novcev.

Določene pomanjkljivosti ugotavljam v katalogu novcev, ki so prikazani na 50 tabelah — omejujem se predvsem na novce s področja Slovenije. Tako večkrat pogrešam navedbo sicer znanega najdišča za posamezen novce (npr.: za novce WN/A 1 4 manjka navedba najdišča Celje; podobno ON/6 7 ter ON/7 1 Dobrna Retje; ON/7 32 Stična; ON/11 9 in 16 Dobrna Retje; ON/11 33 Kranjska). Manjka navedba najdišča Lemberg za vse novce, ki se hranijo v Numizmatičnem kabinetu na Dunaju pod inv. št. 26974—27008 (ON/7 2, 18, 25—28, 35, 37, 41, 43, 44, 46—48; ON/10 16, 26, 29—32, 37; ON/11 40, 43—45, 51, 52, 56, 57, 68, 69; ON/12 10; ON/SC 23 2, 4. — prim. tudi R. Paulsen, *Die Münzprägungen der Boier* [Leipzig/Wien 1933] 122). V nekaterih primerih je najdišče zamenjano, na primer: ON/5 109 napačno Gradišče b. Šentjernej, pravilno Glavica pri Vrhoplju; ON/7 31 Domšale Stična, pravilno Domžale; ON/10 30 napačno St. Georgen, pravilno Lemberg; ON/11 1 Domšale Stična, pravilno Stična; CC 1 napačno Trbovlje, pravilno Vrhnika; JJ 4 napačno Šentjernej, pravilno Mihovo. Slovenska imena so največkrat pisana napačno (Domšale, Kostrivniza, Troblje, Blatna Brezovica, Kastanjevica, itd. — pravilno Domžale, Kostrivnica, Trbovlje, Blatna Brezovica, Kostanjevica itd.), pogosto ostajajo kar nemška imena, prevzeta pač iz stare literature (WN/D 1 6 Unterlahnhof b. Celje — Spodnji Lanovž; WN/G a 2 18 Altenmarkt b. Windischgraetz — Stari trg pri Slovenj Gradcu; WN/G e 32 Pettau — Ptuj, itd.). Drnovo pri Krškem je vseskozi označeno kot Neviodunum b. Krško (ON/4 26, ON/5 94, ON/SC 14 8, ON/SC 20 1). Za vse novce, ki se hranijo v ljubljanskem Numizmatičnem kabinetu uporablja teže, podane pri W. Šmidu (Die

keltischen Münzen des Rudolfinums, *Landesmuseum Rudolfinum in Laibach, Bericht für das Jahr 1906* [Laibach 1907] 33—49), čeprav se le te od dejanskih tež novcev pogosto bistveno razlikujejo (npr.: ON/6 4 pravilno 10,32 g, Göbl 10,73 g; ON/9 15 pravilno 10,36 g, Göbl 10,62 g; ON/11 30 pravilno 10,23 g, Göbl 10,55 g, itd.). Napake pri navedbi tež so tudi pri novcih, ki se hranijo v drugih zbirkah ON/11 51 pravilno 10,17 g, Göbl 10,7 g).

Na koncu knjige so zbrane okrajšave, seznam uporabljene literature, imenski ter stvarni katalog in konkordance med omenjeno knjigo ter FMRÖ/MB, kjer te ne držijo, kar vse prispeva k večji uporabnosti knjige. Pri bogatem slikovnem materialu moti le različna kvaliteta fotografij, saj so nekatere delane po odlitkih, nekatere po originalih ali pa so kar povzete iz starejših publikacij.

Prof. Göblu smo lahko samo hvaležni, da se je lotil obdelave zamotane problematike noriških kovov ter jo tudi odlično izpeljal in vsakomur, ki se poklicno ali ljubiteljsko bavi s keltsko numizmatiko bo omenjena knjiga postala nepogrešljiv pripomoček. Upamo pa tudi, da bo marsikoga vzpodbudila k objavi novcev, ki se danes še neobdelani skrivajo v muzejskih in privatnih zbirkah.

Peter Kos

H. Bannert und G. Piccotini, *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich, Kärnten 1: Die Fundmünzen vom Magdalensberg* (= Archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg 2 = Kärntner Museumsschriften 52). Klagenfurt: Verlag des Landesmuseums für Kärnten 1972, 79 str., VI tab. in 2 tipni tabeli.

Akcija izdajanja novcev, odkritih na območju Avstrije, znana pod imenom FMRÖ (*Die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich*), ki jo je leta 1969 sprožil R. Göbl po vzgledu že več let trajajoče podobne akcije v Nemčiji (FMRD = *Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland*), je slednjič zajela tudi našo neposredno sosesčino, Koroško, saj imamo pred seboj katalog novcev, ki so bili do leta 1970 najdeni na Magdalensbergu (Štalenski vrh).